

Catalonia

33 | Deuxième semestre 2023
Traduire Proust dans les langues de la péninsule
ibérique et de l'Amérique latine

Traduir l'experiència de llegir Proust

Translating the experience of reading Proust

Josep Maria Pinto

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/catalonia/6236>

DOI : [10.4000/catalonia.6236](https://doi.org/10.4000/catalonia.6236)

ISSN : 1760-6659

Éditeur

Sorbonne Université - Laboratoire CRIMIC (EA 2561)

Référence électronique

Josep Maria Pinto, «Traduir l'experiència de llegir Proust», *Catalonia* [En línia], 33 | Deuxième semestre 2023, Publicat el 15 décembre 2023, Consultat el 18 janvier 2024. URL: <http://journals.openedition.org/catalonia/6236> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/catalonia.6236>

Ce document a été généré automatiquement le 18 janvier 2024.

The text only may be used under licence CC BY-NC-ND 4.0. All other elements (illustrations, imported files) are "All rights reserved", unless otherwise stated.

Traduir l'experiència de llegir Proust

Translating the experience of reading Proust

Josep Maria Pinto

- 1 Mentre intervinc en aquesta jornada sobre les traduccions de Proust a les llengües ibèriques (juny de 2023), es compleix un any des que he acabat la traducció íntegra d'À *la recherche du temps perdu*, de Marcel Proust, al català, per a Viena Edicions. Ha estat una feina de catorze anys, que vaig començar l'any 2008, i que ha propiciat que els lectors catalans puguin disposar d'una nova versió en la seva llengua d'aquesta obra monumental. És sabut que ja existeix una altra versió completa, la que Jaume Vidal i Alcover va fer per a l'editorial Columna a principis dels anys noranta, i que la Valèria Gaillard també n'està acabant una per a Proa. D'aquí poc, doncs, podrem comptar amb tres versions de la *Recerca* en català.
- 2 En la present intervenció m'agradaria explicar, en primer lloc, l'origen de la meva traducció de Proust, i posteriorment quines característiques té aquesta edició. La gènesi cal datar-la cap a l'any 2008. Fins aleshores, la meva activitat com a traductor s'havia hagut de combinar amb la meva tasca com a redactor dels llibres del xef català Ferran Adrià, amb qui vaig estar col·laborant durant vint anys. Pel que fa a la traducció, a part d'obres no literàries, havia abordat textos d'Emmanuele Severino, Umberto Eco, Jacques Le Goff o Peter Szendy, entre d'altres. D'altra banda, en aquella època havia escrit (en concret l'any 2002), un llibre de poemes, *El llast de les abelles*, publicat per DVD Edicions.
- 3 Cap a l'any 2004, en plena efervescència dels weblogs literaris en català (el fenomen es va anomenar aleshores la «Catosfera literària»), vaig obrir un blog que es deia, no per casualitat, *Combray*, on vaig començar a escriure petits textos de ficció i articles de caire literari, i a publicar traduccions meves d'autors que m'agradaven. Tant en els textos literaris com en les traduccions em vaig centrar en Proust, evidentment, però també en Borges, Nabòkov, Dante, Faulkner, Levi, Pessoa, Ponge...

- 4 En una ocasió vaig «penjar» al blog la traducció de la meravellosa descripció de la cambra de la tieta Léonie a Combray, un text riquíssim i lluminós que va cridar l'atenció d'un lector que em va enviar un comentari i que signava Marcel. No cal dir que d'entrada vaig pensar en un *clin d'œil* d'un amant de Proust. El cas és que, en el text d'aquest comentari, el tal Marcel em preguntava si la traducció era meva, i en aquest cas, si podia posar-me en contacte amb ell. Així ho vaig fer, i el suposat Marcel era un Marcel real, en Marcel Riera, poeta, traductor i membre del comitè editorial de la col·lecció El Cercle de Viena.
- 5 Quan finalment vam poder parlar per telèfon, i després de confirmar-li que la traducció de la cambra de la tieta Léonie era meva, em va demanar que li proposés alguna obra de Proust per a la col·lecció. «À la recherche du temps perdu», vaig respondre, ingenu, sense saber que les publicacions del Cercle de Viena no depassen gairebé mai les 300 pàgines, i no es preveuen cicles tan llargs. El llibre que jo proposés hauria de ser un volum únic. Davant d'aquesta limitació, no vaig dubtar a proposar *Combray*, la primera part de *Du côté de chez Swann*. Aquesta solució, amb la qual va estar d'acord, em permetia encarar un títol que m'entusiasma, i que al mateix temps representava un esforç raonable, treballant un text que és un dels que m'agrada més de tota l'obra de Proust. Traduir *Combray* era com un regal, un caramel, sense la pressió, a més, de pensar que havia de traduir tot el cicle. Acostumo a dir a qui no coneix aquesta obra que, si es llegeix *Combray*, ja se sap com és Proust, cosa en què molts lectors no estan d'acord, segurament ni jo mateix ho estic del tot: À la recherche du temps perdu s'ha de llegir sencera... per tornar-la a llegir. Però el que vull dir és que si s'ha llegit *Combray* ja s'ha entrat en contacte estret i proper amb la manera d'escriure i de veure el món de l'autor.
- 6 Des d'un punt de vista editorial, publicar separadament *Combray* no és cap disbarat, ni tampoc és cap novetat. Hi ha moltes possibilitats a l'hora d'editar textos de la *Recherche*. Íntegrament s'ha publicat en els set volums canònics, però també en tres, en quatre, en deu, en dotze... L'edició de Quarto conté tota l'obra en un sol volum de més de tres mil pàgines. D'altra banda, *Combray* ja s'ha publicat sol més d'una vegada.
- 7 En tot cas, el dia que es va presentar la traducció publicada davant de la premsa, a la seu de Viena Edicions, tots els periodistes van coincidir en la mateixa pregunta: «Quan sortirà el següent volum?» Quan va acabar la presentació, els editors em van demanar que em quedés, i em van preguntar si em veia en cor d'anar continuant, almenys amb el següent volum, i sempre que les vendes de *Combray* funcionessin. De fet, durant dos o tres volums (és a dir, durant dos o tres anys), la condició va ser aquesta: continuàvem endavant si cada llibre s'anava venent. Per sort, a partir del segon volum d'*A l'ombra de les noies en flor*, l'editorial va fer una aposta seriosa per tirar endavant tota la *Recerca* fins al final, una decisió que no va afluixar ni tan sols en moments de crisi del sector. Fins i tot quan el catàleg s'aprimava força, sempre hi va continuar havent un títol de Proust en la programació anual.
- 8 Aquest encàrrec primer i inicialment únic de *Combray*, un volum que no arriba a les 300 pàgines, és el responsable que els set títols de la *Recerca*, en la nostra edició de Viena, s'hagin convertit en catorze volums. Això ha representat catorze anys de feina, un termini que és força llarg per a la vida d'un traductor, però l'editorial havia programat, com ja ho he comentat, un volum anual. De fet, en els tres últims volums, el dotzè, el tretzè i el catorzè, vam haver d'accelerar una mica, ja que volíem fer coincidir

la publicació del darrer volum, *El temps retrobat II*, amb el centenari de la mort de Proust.

Tipus d'edició

- 9 Voldria dir dues paraules sobre el tipus d'edició que, d'acord amb Viena, he anat abordant al llarg d'aquests anys. D'entrada, no es tracta d'una edició crítica. És evident que hauria estat interessant fer-ne una amb aquestes característiques, entre altres coses perquè l'altra traducció íntegra que existeix fins ara, la publicada per l'Editorial Columna a principis dels anys noranta, a càrrec de Jaume Vidal i Alcover, tampoc no ho és. Però aquesta decisió s'explica per diverses raons. En primer lloc, la mateixa gènesi de la nostra edició de la *Recerca*, amb l'encàrrec d'aquell volum inicial (*Combray*) ja ho explica en part. D'altra banda, la col·lecció *El Cercle de Viena*, segell on ha aparegut la meua traducció, no publica edicions crítiques, ja que la seva vocació és posar a l'abast del públic, sense més aparat que el propi text traduït, el que anomenen «clàssics moderns». Per últim, i pel que fa a mi, em reconec incapaç de dur a terme una edició d'aquest tipus, i no em sembla legítim muntar una aparença d'edició crítica a base d'anar afusellant altres edicions d'aquest caire, començant per la Pléiade, o també la traducció espanyola de Mauro Armíño.
- 10 No optar per una edició crítica ha suposat intentar posar el mínim nombre de notes. He renunciat, per exemple, a aclarir temes relacionats amb el context de l'època, ja que es poden trobar fàcilment, a distància d'un clic, com qui diria. Sí que hi ha elements que són tan conjunturals, tan propers a l'autor i tan del moment en què va ser escrita l'obra que només els he pogut trobar explicats en les edicions crítiques existents, i aleshores sí que he hagut d'incloure una nota al peu.
- 11 També és indispensable, al meu parer, aclarir jocs de paraules, caricatures dialectals o parlars de classe social. Per a això, de vegades hi he hagut d'incloure una nota d'aclariment. Però sobretot miro de trobar solucions equivalents concretes, de manera que el lector llisqui sobre un joc de paraules en català sense adonar-se'n i sense aturar-se.
- 12 Per exemple: en un episodi d'*El cantó de Guermantes*, la duquessa s'inventa un sobrenom per al seu cunyat, el baró de Charlus, que em resultava difícil, per no dir impossible, de traduir directament. El joc en qüestió feia referència al verb *taquiner*, que d'entrada es podria traduir per *burxar*. Deia així:

Il y a beaucoup de gens qui voudraient qu'on leur fit des taquineries de ce genre. Aussi en entendant ce mot de taquin appliqué à Charlus parce qu'il donnait un si beau château, Oriane n'a pu s'empêcher de s'écrier, involontairement, je dois le confesser, elle n'y a pas mis de méchanceté, car c'est venu vite comme l'éclair, « Taquin... taquin... Alors c'est Taquin le Superbe ! »
- 13 He de dir que em vaig trencar el cap buscant un equivalent que m'evités incloure una nota. De fet, cada cop que he de posar una nota al peu explicant què havia volgut dir Proust sento com si hagués sofert una petita derrota. Així, ja que no existeix el verb «taquinar» en català, i que la brometa de la duquessa de Guermantes fa referència a un rei etrusc, vaig començar a buscar entre els noms de reis d'aquesta civilització, i després entre cèsars i altres emperadors romans. I la solució va ser l'emperador Nerva, i un nou gir que em permetés causar un efecte el més proper possible a l'original proustià. El text en català va quedar així:

Hi ha molta gent que li agradaria que els enervessin d'aquesta manera. Així que, tot sentint aquesta paraula «enervar» aplicada a en Charlus perquè donava un castell tan bell, l'Oriane no es va poder estar d'exclamar, involuntàriament, ho he de confessar, no hi va posar cap dolenteria, perquè li va venir de cop i volta com un llamp: «Enervar... enervar... Aleshores és l'emperador Enerva!»

Lectura i traducció

- 14 El títol de la meva intervenció és *Traduir l'experiència de llegir Proust*. I per una raó molt senzilla: perquè penso que, amb graus i intensitats diferents, l'experiència de llegir Proust i l'experiència de traduir-lo responen a una actitud subjectiva semblant i, d'altra banda, van topant amb el mateix tipus de dificultats. Després de catorze anys de freqüentació de la lletra proustiana, és evident que el que al principi em feia por, al final ja no me'n fa, o no me'n fa tanta, però tot i això, els obstacles continuen allà. Perquè, en efecte, l'obra de Proust no és fàcil. El lector, i el traductor, es troben amb tot un seguit d'entrebancs que ha d'anar salvant, alguns més coriacis que d'altres. Perquè traduir la *Recherche* no és exactament traduir del francès, sinó traduir Proust.
- 15 Al meu parer, la principal dificultat a l'hora de traduir Proust no és de caràcter lèxic. Proust fa servir un lèxic molt ampli, ric, matisat, però amb una tal precisió que, en realitat, aquesta característica s'erigeix en una ajuda per al traductor. Al mateix temps, l'obliga, òbviament: el traductor no pot prendre dreceres, ni optar per simplificar, perquè es perdria tot aquest matís a què he fet esment.
- 16 Les abundants i riquíssimes referències conjunturals (culturals, socials, artístiques, polítiques, històriques) tampoc constitueixen una dificultat insalvable, ja que avui en dia, quan ja fa cent anys que s'ha publicat l'obra, hi ha un nombre molt important d'estudis i d'edicions crítiques que podem consultar i que ens resolen la gran majoria de dubtes. El traductor raríssimament es pot sentir perdut.
- 17 La principal dificultat a l'hora de traduir Proust, que és també la principal dificultat a l'hora de llegir-lo, és de caràcter sintàctic. Però això ja és ben sabut, de fet constitueix pràcticament la «marca» de l'estil de Proust: aquestes frases tan llargues, plenes de subordinades, de parèntesis, que semblen temptar el traductor perquè simplifiqui, perquè faci via. Però el traductor s'ha d'obligar a respectar aquests períodes tan complexos, a no caure en el parany de reduir o d'escurçar frases, afegint parèntesis o guions per ajudar el lector, o bé de dividir les frases en dues o tres. Hi ha traductors que, en una certa mesura, han optat per aquestes reduccions, i em sembla ben lícit; però coneixent Proust, mai no seria la meva opció: estic convençut que l'autor vol que passem per l'esforç de desllorigar aquesta frase tan llarga.
- 18 De vegades són frases que requereixen molta estona de feina al traductor, i que comporten certa dosi d'inseguretat. Pot ser que, havent esmorzat, en el moment de seure davant de l'ordinador i del llibre per abordar alegrement la sessió diària de feina, ens trobem amb una frase com aquesta:

Aussi, tout en ayant besoin d'épancher vers elle tous ces sentiments, si différents des sentiments simplement humains que notre prochain nous inspire, ces sentiments si spéciaux que sont les sentiments amoureux après avoir fait un pas en avant, en avouant à celle que nous aimons notre tendresse pour elle, nos espoirs, aussitôt craignant de lui déplaire, confus aussi de sentir que le langage que nous lui avons tenu n'a pas été formé expressément pour elle, qu'il nous a servi, nous servira pour d'autres, que si elle ne nous aime pas, elle ne peut pas nous

comprendre et que nous avons parlé alors avec le manque de goût, l'impudeur du pédant adressant à des ignorants des phrases subtiles qui ne sont pas pour eux, cette crainte, cette honte, amènent le contre-rythme, le reflux, le besoin, fût-ce en reculant d'abord, en retirant vivement la sympathie précédemment confessée, de reprendre l'offensive et de ressaisir l'estime, la domination ;

- 19 Com es pot veure, ni tan sols acaba amb un punt... En tot cas, la frase obliga gairebé a anar a fer un altre cafè, tal vegada una passejadeta. Un cop abordada la traducció, si tot va bé, i al cap d'una bona estona, la frase quedarà igual de llarga, però en català:

A més, tot i tenir necessitat de desfogar cap a ella tots aquests sentiments, tan diferents dels sentiments simplement humans que ens inspira el nostre proïsme, aquests sentiments tan especials que són els sentiments amorosos, després d'haver fet un pas endavant, confessant a aquella a qui estimem la nostra tendresa per ella, les nostres esperances, tement tot d'una desagradar-li, confusos també en sentir que el llenguatge que li hem adreçat no s'ha format expressament per a ella, que ens ha servit, ens servirà per a d'altres, que si ella no ens estima no pot comprendre'ns i que aleshores hem parlat amb la manca de gust, l'impudor del pedant que adreça als ignorants frases subtils que no són per a ells, aquest temor, aquesta vergonya, provoquen el contra-ritme, el reflux, la necessitat, encara que sigui reculant en primer lloc, retirant vivament la simpatia confessada prèviament, de reprendre l'ofensiva i de reconquerir l'estimació, el domini;

- 20 Al mateix temps, aquesta dificultat s'erigeix en la principal riquesa de la prosa de Proust. I de fet, ben mirat, ben llegit, ben abordat, el text de Proust no és difícil. Sempre dic, i estic convençut, que la prosòdia de Proust té un caire molt col·loquial, malgrat la infinita matisació que recorre totes les pàgines. I que si el lector adreça el ritme davant d'una d'aquestes frases llargues, s'adona que el ritme s'assembla molt al discurs que fem servir contínuament quan estem immersos en una conversa pausada, intel·ligent, en la qual volem arribar al fons de les coses –com fa Proust quan escriu.
- 21 En aquest sentit, potser es podria dir que traduir Proust significa abordar la lectura de la forma més profunda, meticulosa i compromesa possible. Una tasca tan articulada i complexa m'ha permès abordar amb confiança, en els darrers anys, la traducció d'altres autors (Sagan, Zola, Verne, Némirovsky, Radiguet...), que comparats amb Proust no són pas més senzills de traduir, com se m'ha insinuat de vegades: cada autor té la seva complicació i cada autor exigeix d'aquest traductor la concentració i l'atenció màximes. Això és el que he intentat fer en els darrers quinze anys, i això és el que he volgut explicar, doncs, en la ponència d'avui.

RÉSUMÉS

Josep Maria Pinto, traductor de la *Recherche* de Proust en català, ens lliura en aquest text la seva experiència i la seva lectura de Proust.

Josep Maria Pinto, traducteur de la *Recherche* de Proust en catalan, revient dans ce texte sur son expérience et sa lecture de Proust.

Josep Maria Pinto, translator of Proust's *Recherche* into catalan, shares his experience and reading of Proust in this text

INDEX

motsclesca Proust Marcel, traducció, À la recherche du temps perdu, català

Keywords : Proust Marcel, translation, À la recherche du temps perdu, Catalan

Mots-clés : Proust Marcel, traduction, À la recherche du temps perdu, catalan

AUTEUR

JOSEP MARIA PINTO

josepmariapinto[at]gmail.com